



ALPOMISH DOSTONIDA XAT MATIVI

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Turkiy tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2- kurs talabasi **Boltayeva Iroda**

Annatsiya: Ushbu maqola orqali Barchinoyning Hakimbekka yo‘llagan maktubi hamda undan keyin sodir bo‘lgan voqealar haqida bayon qilinadi.

Kalit soz‘lar: Arza, xat matni, choparlar, qalmoq eli, qahramonlik dostoni

Adabiyotlarda yozilgan xatlar yoki maktublar muhim badiiy vositalardan biri bo‘lib, ular qahramonlarning his-tuyg‘ularini ifodalash, syujetni rivojlantirish va voqealarga chuqur ma’no berish uchun ishlatiladi. Ko‘plab xalq dostonlarida xatlar muhim ro‘l o‘ynaydi. Shuningdek, yirik hajmli ikki qisimdan iborat bo‘lgan “Apomish” dostoni IX- X asrlarda yaratilgan bo‘lib, Qo‘ng‘irot urug‘i boshliqlari, Alpinbiyning o‘g‘illari aka- uka Boybo‘ri va Boysarilarning farzandsizligi bilan boshlanadi. Doston 1922-yildan folklorshunos olimlar tomonidan xalq baxshilaridan yozib olingan. Ushbu dostonda ham biz muhim hosisaga sabab bo‘luvchi xat matnini uchratishiz mumkin. Xat matni – bu yozma shaklda fikr yoki axborotni ifodalovchi matn bo‘lib, u turli maqsadlarda yoziladi. “Alpomish – o‘zbekning o‘zligini namoyon etadigan, mard va tanti xalqimizning yurak-yuragidan chiqqan, ota-bobolarimizning avlodlardan avlodlarga o‘tkazib kelayotgan qahramonlik qo‘shig‘idir”¹

Xalq dostonlari olimlar tomonidan quyidagi turlarga ajratilgan:

1. Qahramonlik dostonlari.
2. Jangnoma dostonlar.
3. Romantik dostonlar.
4. Tarixiy dostonlar.
5. Kitobiy dostonlar.

“Alpomish” dostoni qahramonlik dostoni hisoblandi. Chunki dostonda Alpomish obrazining qahramonlik mohiyatini chuqur ochib berib, uning mardligi, sevgiga sodiqligi va vatanparvarligi namoyon qilingan. Doston o‘zbek xalq dostonchiligining eng sara yodgorligidan biri desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Asarning bosh qahramonlari Alpomish va Barchinoy bo‘lib, ular chaqqonlik, botirlik va jasorat, o‘z xalqiga sadoqatlik singari eng oliyjanob insoniy fazilatlarga ega. Dostonning asosiy voqealari qalmoqlar qo‘lida qolgan Barchinoyning Hakimbekka

¹ O‘zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I. A. Karimovning “Alpomish” dostonining 1000 yilligiga bag‘ishlanagan tantanali marosimida so‘zlagan nutqidan



yoʻzgan arzasidan keyin boshlanadi. Arza esa quyidagicha: “Olti oychalik yoʻlga keldim, qalmoqning eliga keldim, zoʻr yovning qoʻlida qoldim, olti oyga muhat oldim, mendan umidi boʻlsa, Alpomish kelsin boʻlmasa javobimni bersin”.² Barchinoy xatnini tugatib, choparlarga oq yoʻl tilab, duo qilib qoladi. Choparlar toʻqson kecha-kunduz yoʻl yurib qalmoq elida Qoʻngʻirotga Boyboʻrining davlatxonasiga yetib borgach, xatni Boyboʻriga berishadi va xatdagilarni anglab uni bir sandiqqa solib yashirtirib qoʻyadi. Choparlarga ham bundan hech kim habar topmasligi kerakligini agar kimdir habar topsa dorga torttiran deb aytadi. Ular ham “Sira ogʻzimizdan chiqarmaymiz” – deb, yoʻlga kirdi. “Xoʻp gapirdi, xohi bor, xohi borma, bizdan bir xizmat-da, bizning borgan-bormagani bilan nima ishimiz bor, ketsa, sening kelining ketadi, qalmoq olsa, sening iningning qizini oladi, bizdan ketadigani bir yoʻl xizmatimiz-da”³ – deb yoʻlga tushishadi. Dostonda Alpomishning Qaldirgʻoch ismli singlisi ham boʻlib, u bir kuni kanizlari bilan sandiqni ochib koʻrib chechasining xatidan boxabar boʻlib qoladi keyin akasini xabardor qiladi. Alpomish bu xatni koʻrib, avval bormaslikka qaror qiladi. Lekin uning singlisi uni oʻz yorini qutqarishga undaydi. Har bir ota oʻz farzandini begona yurtlarga ketmasligini xohlagani kabi, boyboʻri ham buni istamaydi. U Qultoy degan ot boqarga Alpomishga yilqi berma deb amr beradi. Qultoy qanchalik bormaslikka urunmasin, Alpomish maqsadidan voz kechmaydi va undan Boychiborni olib qalmoq eliga ketadi. Barchinoy alplarga ot choptirish, yoy tortish, merganlik, kurash shartlarini bajarganga tegishini aytadi. Alpomish toʻrt shartni bajarib vafodor Barchinni qalmoqlardan qutqarib olgandan soʻng baxmal oʻtovda chimildiq tutib, kuyov navkarlari bilan kuyovni kirgizmoqchi boʻlib, bir necha xotinlar “kampir oʻldi”, “it irillar”, “soch siypatar”, “qoʻl ushlatar” degan marosimlarni oʻtkazib boʻlgach Alpomish va Barchinoy murod maqsadlariga yetib, Qoʻngʻirot tomon koʻchib ketishadi.

Zamonaviy texnikalar asri boshlanguncha insonlar muhim voqea hodisalar haqidagi maʼlumotlarni xat orqali bayon etishgan. Bu esa ularning hayotida muhim oʻzgarishlarga sabab boʻlganligi yuqoridagi misolda ham yaqqol isbotini topgan. Koʻpincha xat yoʻllagan insonga yetib borish yoki bormasligi vositachilarga bogʻliq boʻlsa, Alpomish dostonida choparlar xatni Qoʻngʻirotga yetkazgach maktubning yashirilib qoʻyishi va Qaldirgʻochoyimning bundan xabar topib oʻz akasiga yetkazishi voqealarning biroz oʻzgarishiga sabab boʻlgan deyish mumkin. Chunki olti oylik yoʻlga oʻtlanishga oʻzida kuch topa olmayotgan Alpomishni qahramonlik

² Alpomish” dostoni Toshkent – 2019. 88-bet

³ “Alpomish” dostoni Toshkent – 2019. 96-96- bet



ko'rsatib o'z yorini qutqarishga Qaldirg'ochoyim sababchi bo'ladi. Yozilgan arza orqali Barchinoyning Hakimbekka sodiq va vafoli yor ekani yaqqol aksini topgan. U hattoki qalmoqlik alplardan olti oyga muhlat so'raydi. Bu esa haqiqiy vafodor yorning to'g'ri yo'lidir. Barchinoy Alpomishning jasur va har ishda ildamligini bilgan holda uning narmoda emas ekanligi isbotlash uchun ham to'rt shart qo'ygan desak yanglishmagan bo'lamiz. Ko'rib turganimizdek, dostondagi xat Barchinoyning qakmoqlar qo'lidan ozod bo'lib, o'zi tug'ulib o'sgan yurtiga qaytishi uchun muhim vosita bo'lib hizmat qilgan. Alpomish o'z jasoratini ko'rsatishida Qaldirg'ochning ham o'rni beqiyosdir. Bunday jasorat har kimning ham qo'lidan kelavermaydi. Dostonning mazmun-mohiyatida kelib chiqqib aytish mumkinki, haqiqat va adolat yo'lida fidokorlik qilgan insonlar doimo o'z maqsadiga yetadi. Alpomishning fidokorona harakati va Barchinoyning sadoqati natijasida ezgulik g'alaba qozonadi. Shu sababli, xat mativi dostondagi voqealar rivojida hal qiluvchi ro'l o'ynaydi va xalqona dunyoqarashning muhim jihatlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Dostondagi xat umid, najot timsoli sifatida namoyon bo'lishi bilan birga xalqning ezgulikka bo'lgan intilishlarini ham o'zida aks ettirgan badiiy unsur sifatida qadirlidir.

Foydalanilgan adaboyotlar:

1. "Alomish" dostoni Toshkent – 2019
2. Nilufar Rasulova Adabiyotdan qo'llanma I kitob Toshkent – 2018
3. "Alpomish" – o'zbek xalq qahramonlik eposi", T., 1999.
4. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Alpomish>